

DECISIONS E IMPLEMENTACIÓN DE POLÍTICAS PÚBLICAS EN REFERENCIA A PROXECTOS CON INCIDENCIA NO MEDIO AMBIENTE. ESTUDIO DE CASO: CONCENTRACIÓN PARCELARIA EN XINZO DE LIMIA

MARÍA GARCÍA AÑÓN

Departamento de Socioloxía, Ciencia Política e da Administración
Facultade de Ciencias Económicas e Empresariais
Universidade de Santiago de Compostela

Palabras clave: *Políticas públicas; Medio ambiente; Concentración parcelaria; Decisión política; Implementación; Eficiencia; Desenvolvemento sostible; Perennidade; Valor económico total.*

Key words: *Public policies; Environment; Concentration of land divided into plots; Politics decision; Implementation; Efficiency; Sustainable development; Perennity; Total economic value.*

Resumo

Seguindo coa traxectoria das convocatorias anuais do Curso Universitario Transdisciplinár de Medio Ambiente (CUMA), que teño a honra de dirixir, e organizadas na Facultade de Ciencias Económicas e Empresariais da Universidade de Santiago de Compostela, levouse a cabo na súa VI convocatoria, correspondente a 1994, un traballo de campo (de máis de 50 horas/persona), no que me axudaron oito alumnos do mesmo¹ a face-la parte da investigación relativa ás enquisas seguindo o método DELPHI no municipio de Xinzo de Limia, convidados polo propio Concello², para realizar un estudio de avaliación sobre a concentración parcelaria prevista pola Xunta de Galicia en tres zonas desta localidade ourensá. Aínda que a investigación estaba orientada á análise do impacto ambiental que o proxecto podería ocasionar sobre o contorno, este traballo que se presenta cuestiona, tamén, que o logro dos obxectivos previstos sexa o principal indicador de éxito dunha intervención pública. Así, engadín outro tipo de indicadores cualitativos, necesarios para demostrar se

houbo eficiencia na xestión e na implementación, como son: o desenvolvemento sostible, as externalidades, o factor de perennidade e o valor económico total. Todos eles, a pesar da súa raíz económica, teñen un enfoque holístico cun alcance a longo prazo, que trascenden os estreitos marcos cuantitativos e a curto prazo dunha estimación exclusivamente monetarista.

Abstract

In accordance with the annual meetings of the Transdisciplinary University Course on Environment, which I am honoured to direct and, organized by the Business and Economics Faculty of Santiago University, during the celebration of its VI meeting corresponding to 1994, a field survey of over 50 hours/person, in which I was helped by eight participants in the course¹ to carry out the enquiry according to DELPHI method in the council of Xinzo of Limia, invited by the Council² itself, to do an evaluation study about the concentration of land divided into plots proposed by Xunta of Galicia in three areas of that Ourense locality. Although the

research attempted to analyse the environmental impact which the project could cause on the environment, the work here discussed also questions that the achievement of the proposed objectives will be the main successful indicator of public intervention. In this way, other kind of qualitative indicators are added, necessary to show whether there was efficiency in the management and implementation, such as sustainable development, externalities, perennity factor, and Total Economic Value. All of them, despite their economical root, have a holistic approach with a significance in the long term which trespasses the strict qualitative framework, and in the short term, of an exclusively monetarist estimation.

PARTE XERAL

1. INTRODUCCIÓN

As teses fundamentais que se presentan neste estudio son:

1) A dificultade de obxectiva-la avaliación dunha política pública, pois dependerá dos parámetros que se consideren.

2) En relación co punto anterior, avaliar unha política pública, no sentido de considerar como un éxito da intervención pública que se chegase a alcanza-los obxectivos previstos³, non sempre é suficiente, xa que é preciso ter en conta as *externalidades* que se producen na implementación do programa, pois os obxectivos que se logran e que, mesmo, supoñan rendibilidade política para os decisores, puideron obterse por medio de métodos ineficientes.

3) En resumo, existe unha interdependencia entre os efectos desexados e outros non buscados que supoñan un custo social e para o medio no que se producen. Pero o impacto negativo que poidan supoñe-las externalidades sobre o medio non só se medirán a curto ou a medio prazo, senón tamén a longo prazo dentro do marco do *desenvolvemento sostible*.

4) Así mesmo, e implícito no concepto de *desenvolvemento sostible*, atópase o factor de *perennidade*.

5) Este, a súa vez, ha de terse en conta para o cálculo do *valor económico total*.

Os puntos anteriormente citados son imprescindibles para calquera toma de decisión política sobre proxectos con incidencia no medio ambiente e así poder avaliála como eficiente ou ineficiente. Non obstante, os conceptos enunciados aínda son escasamente aplicados (sobre todo os novidosos como o de perennidade e o do valor económico total). Nin sequera se chega á realización de pasos previos, como é a análise do impacto ambiental. Intereses políticos e económicos antepoñense a razóns ambientais ou, simplemente, trátase dunha inadecuada xestión por parte dos decisores políticos e da Administración. Como exemplo práctico disto, preséntase unha sinopse de estudio de caso: a concentración parcelaria de Xinzo de Limia (Ourense) correspondente ás zonas de Cima de Ribeira, Monte Boián e Novás-Gudín.

2. MODELO E MÉTODO

2.1. MODELO

■ **MARCO XERAL:** O modelo de referencia para a realización deste traballo é a planificación política capaz de integra-las cuestións económicas e ecolóxicas a partir do concepto de 'desenvolvemento sostible', que se define como o desenvolvemento que satisfai as necesidades do presente sen compromete-la capacidade de que as futuras xeracións poidan satisfacer-las súas propias necesidades⁴.

No mesmo sentido, o principio 8 da Conferencia das Nacións Unidas sobre o Medio Ambiente e o Desenvolvemento (CNUMAD) de 1992⁵ propón "reducir e elimina-las modalidades de produción e de consumo insostibles".

■ **EFICIENCIA:** A isto hai que engadi-lo artigo 130R da Unión Europea que propón como obxecto "a utilización prudente e racional dos recursos naturais (...) ademais de que as esixencias da protección do medio ambiente deberán integrarse nas demais políticas da Unión Europea"⁶. Esta 'utilización prudente e racional dos recursos naturais' é unha característica da eficiencia en tanto que se logran obxectivos ó mínimo custo posible, non só en termos económicos senón contemplando tamén as externalida-

des negativas (custos ambientais, sociais, culturais, etc.) e tratando de evitalas.

■ **INVESTIGACIÓN CUALITATIVA E HOLÍSTICA:** O exposto no punto 1 da Introducción inclúe, tamén, o enfrontamento de estratexias metodolóxicas entre paradigmas de investigación: a) *cualitativas* e b) *cuantitativas* ou, o que é o mesmo, fronte ó paradigma naturalista e holístico dos primeiros, que recolle os distintos tipos de valores da realidade de que se trate e permite facer estudos a longo prazo, atopámonos nos segundos cun paradigma positivista e particularista que aborda un sector da realidade e ó que só lle preocupa unha resposta a curto prazo. O modelo escollido neste estudio é global e cualitativo.

2.2. MÉTODO DE ANÁLISE

O motivo de estudar este caso foi debido á gran controversia existente a partir de 1990, sobre todo entre as posicións da Xunta de Galicia e do Partido Popular (á fronte do Concello) favorables á concentración parcelaria, fronte ás do PSOE e grupos ecoloxistas contrarios ás formas nas que se realizou a concentración.

Empregouse o Método DELPHI, combinando opinións expertas e opinións de interlocutores sociais e da poboación en xeral, utilizando un proceso de 'feed-back' entre as distintas opinións persoais e a súa análise. Evidentemente, o analista atópase ante unha confrontación de pareceres, ante o que intenta circunscribi-las áreas de acordo e de desacordo, tratando de unificar conclusións⁷.

Entre as numerosas persoas interrogadas, e por razóns de non esgota-lo espacio cunha longa lista, cito aquelas que destacan pola súa relevancia, ben como expertos ou ben por ser especialmente coñecedores da materia, aínda que —como é básico no Método DELHI— son totalmente confidenciais as contribucións dos entrevistados (neste sentido, as reflexións do texto e a análise final, aínda que baseadas nos datos obtidos, son atribuíbles unicamente á autora): D. Francisco Sineiro García, profesor da Universidade de Santiago de Compostela e ex-Conselleiro de Agricultura; D. Manuel Cao Fer-

nández, profesor da Universidade de Santiago de Compostela; D. Francisco Marín Muñoz, Xefe de Estructuras Agrarias na provincia de Ourense da Consellería de Agricultura; D. Fidel Ruíz Ortíz, Subdirector Xeral de Estructuras; D. Jacinto González, Xefe de Contratación de Agricultura en Ourense; D. José Manuel Gómez Gómez, de Extensión Agraria da Xunta de Galicia; D. Carlos Martínez Alonso, da Dirección Provincial do Ministerio de Agricultura; D. Antonio Sandoval Moreno, da Dirección Provincial do Ministerio de Agricultura; D. Isaac Vila Rodríguez, Alcalde do municipio de Xinzo de Limia; Dª Alicia Rivas Noguera, do Grupo Socialista do Concello de Xinzo de Limia; D. Gonzalo Iglesias Sueiro, do Grupo Socialista do Concello de Xinzo de Limia; D. Javier Ferreiro Loredó, representante do colectivo O Galo de Antioquía; D. Manuel García González, representante do colectivo ecoloxista da Limia (MEL). O criterio expresado acerca do tema da concentración en Xinzo de Limia diverxía entre eles dependendo do seu posicionamento ideolóxico ou da súa implicación directa nas actuacións.

Sen embargo, a meirande parte dos veciños afectados que foron entrevistados mostráronse a favor da concentración parcelaria (agás algúns sectores de poboación en Damil e en Gudín). Con respecto á poboación interesada, é moi difícil calcula-la porcentaxe que foi entrevistada pois, fronte á relación de propietarios de cada zona a concentrar, hai que ter en conta as persoas que realmente habitan nelas e que se encargan da explotación da terra, tanto como actividade principal ou como actividade secundaria. Neste sentido, convén aclarar que existe un bo número dos mesmos que non viven nin sequera en Xinzo de Limia, senón que teñen o seu domicilio no estranxeiro (Suíza, Alemaña, Francia, Gran Bretaña, Arxentina, Brasil, Venezuela, Cuba, Estados Unidos), ou noutras zonas de España (Barcelona, Madrid, Bilbao, Santa Cruz de Tenerife, Granada, e distintas cidades de Galicia). Se a todo isto lle engadimos que un mesmo propietario pode contar con varias terras, poderíamos cita-la cifra de arredor dun 60% de poboación interesada enquisada.

PRIMEIRA PARTE

3. ESTUDIO DO CASO DE CONCENTRACIÓN PARCELARIA EN XINZO DE LIMIA. CARACTERÍSTICAS XERAIS

3.1. XINZO DE LIMIA: ALGUNHAS CARACTERÍSTICAS XEOGRÁFICAS

O municipio de Xinzo de Limia conta cunha extensión de 132,70 km² e dista 40 km de Ourense capital. As súas coordenadas son: 4°2'23'' lonxitude W e 42°3'48'' latitude N. Limita ó norte cos municipios de Sarreaus, Sandiás e Vilar de Santos; ó sur cos dos Blancos e Baltar; ó leste cos de Trasmiras e Sarreaus, e ó oeste con Porqueira. Segundo a Enciclopedia Galega, o seu relevo é "xeralmente chan e pouco accidentado, ocupa o fondo dunha depresión tectónica, de finais do Terciario, do Alto Limia, que durante moito tempo foi unha lagoa ou un lago co fondo a uns 500 metros de altitude⁸". Outras características que ter en conta son:

— Auga abundante pola depresión que noutro tempo foi a lagoa de Antela e onde nace o río Limia, que está canalizado na capital.

— Aproveitamento extractivo: Só existen algunhas canteiras de áridos e extraccións da antiga lagoa, moitas veces sen control e co deterioro conseguinte. Hai lignitos no fondo da lagoa, a unha profundidade de 100 m.

— Vexetación: Desenvolvemento forestal escaso, en áreas montañosas do seu límite sur e nororiental de Pena-Morgade.

— Máximo desenvolvemento de bosque en Cima de Ribeira, Mosteiro e Guntimil, degradación por incendios e cortas exhaustivas. Predominan caducifolias, principalmente castiñeiro e carballo, e nos ríos ameneiro e bidueiro. Arbus-to: toxo, breixo, carrasco e pasteiros (asociación de uces, cereais e leguminosas de desenvolvemento vertical).

— 6.300 ha son monte (400 ha forestal e o resto monte baixo, baldío e pastos).

— Cultivos: Considerables traballos de concentración parcelaria. Dificultades para a evacuación de augas pola topografía tan cha.

As zonas que se estudian neste traballo son: Zona de Cima de Ribeira (cadro 1), Zona de Monte Boián (cadro 2) —ámbalas dúas en fase de redacción e proxecto de concentración parcelaria—, e a Zona de Novás-Gudín (cadro 3), que se atopa na fase de bases provisionais:

— *Zona de Cima de Ribeira.* - Altitude: 740 m. Vivendas: 32, principais: 19; non principais: 13. Poboación: 45, homes: 25; mulleres: 20. Segundo o artigo 21 da Lei de Concentración Parcelaria para Galicia de 1985⁹, fixéronse as seguintes clases distintas de terras¹⁰: seis clases de terras de labradío regadío; seis clases de terras de labradío sequeiro; seis clases de terras de prado sequeiro; seis clases de terras de prado regadío; tres clases de terras de monte.

— *Zona de Monte Boián.* - Altitude: 640 m. Vivendas: 111, principais: 54; non principais: 57. Poboación: 157, homes: 83; mulleres: 74. Segundo o artigo 21 da Lei de Concentración Parcelaria para Galicia, fixéronse as seguintes clases distintas de terras¹¹: seis clases de terras de cereal de sequeiro; tres clases de terras de prado de regadío; cinco clases de terras de monte; unha clase de terra de baldío.

— *Zona de Novás-Gudín.* - Altitude: 760 m. Novás: Vivendas: 42, principais: 33; non principais: 9. Poboación: 79, homes: 40; mulleres: 39. Gudín: Vivendas: 173, principais: 60; non principais: 113. Poboación: 175, homes: 89; mulleres: 86. Segundo o artigo 21 da Lei de Concentración Parcelaria para Galicia, fixéronse as seguintes clases distintas de terras¹²: sete clases de terras de labradío secaño, sete clases de terras de prado secaño, oito clases de terras de monte e unha clase de terras de inculto.

3.2. OBXECTIVOS DA POLÍTICA PÚBLICA DA XUNTA EN MATERIA DE CONCENTRACIÓN PARCELARIA

A concentración parcelaria levada a cabo pola Xunta de Galicia defínese como un proceso técnico-xurídico, destinado a reduci-lo número de parcelas e a crear unha infraestrutura que mellore as condicións de produción. Estes obxectivos inclúen o incremento do ritmo de concentracións ata cumpri-lo programa que a continuación se relata.

PERÍMETRO DA ZONA E PARCELAS EXCLUÍDAS	
A zona para concentrar comprende unha superficie de 127,5626 hectáreas, distribuídas en 1416 parcelas pertencentes a 171 propietarios, polo que o perímetro da zona para concentrar responde ós datos seguintes:	
Superficie total	127,5626 ha.
Superficie excluída	14,9233 ha.
Superficie que concentrar	112,6393 ha.
Número de parcelas totais	1416
Número de parcelas que concentrar	1270
Número de parcelas excluídas	146
Número de propietarios	171
Este perímetro comprende os terreos da parroquia de Cima de Ribeira, pertencentes ó concello de Xinzo de Limia.	
Os límites da zona son os que a continuación se relacionan:	
Norte: Parroquia de Mosteiro (concello de Xinzo de Limia).	
Sur: Parroquia de Aguí (concello de Blancos).	
Leste: Parroquia de Soutelo de Ribeira (concello de Blancos).	
Oeste: Parroquia de Nocelo (concello da Porqueira).	
FONTES: Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Servicio de Estructuras e Desenvolvemento Rural de Ourense (1993) e Servicio Provincial de Estructuras Agrarias (1994).	
NOTA: Algunhas cifras non coinciden en ámbolos dous documentos. Axuste da autora.	

Cadro 1.- Concentración parcelaria da zona de Cima de Ribeira

PERÍMETRO DA ZONA E PARCELAS EXCLUÍDAS	
A zona para concentrar comprende unha superficie de 241,2659 hectáreas, distribuídas en 2767 parcelas pertencentes a 442 propietarios, polo que o perímetro da zona para concentrar responde ós datos seguintes:	
Superficie total	241,2659 ha.
Superficie excluída	1,5620 ha.
Superficie que concentrar	239,7039 ha.
Número de parcelas totais	2777
Número de parcelas que concentrar	2767
Número de parcelas excluídas	10
Número de propietarios	442
Este perímetro comprende os terreos do Monte de Boián de San Pedro de Laroa e Damil, pertencentes ó concello de Xinzo de Limia.	
Os límites da zona son os que a continuación se relacionan:	
Norte: Parroquia de Damil e zona concentrada de San Pedro de Laroa (concello de Xinzo de Limia).	
Sur: Parroquia de Conelas (concello de Blancos) e parroquia de Santa María de Laroa (concello de Xinzo de Limia).	
Leste: Zona concentrada de San Pedro de Laroa (concello de Xinzo de Limia).	
Oeste: Parroquia de Parada e parroquia de Damil (concello de Xinzo de Limia).	
FONTE: Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Xefatura Provincial de Estructuras e Desenvolvemento Rural de Ourense (1993).	

Cadro 2.- Concentración parcelaria da zona de Monte Boián e Damil

PERÍMETRO DA ZONA E PARCELAS EXCLUÍDAS	
A zona para concentrar comprende unha superficie de 883,8600 hectáreas, distribuídas en 7912 parcelas pertencentes a 486 propietarios, polo que o perímetro da zona para concentrar responde ós datos seguintes:	
Superficie total	883,8600 ha.
Superficie excluída	0,5995 ha.
Superficie que concentrar	883,2605 ha.
Número de parcelas totais	7912
Número de parcelas que concentrar	7908
Número de parcelas excluídas	4
Número de propietarios	486
Este perímetro comprende os terreos das parroquias de Novas e Gudín, pertencentes ó concello de Xinzo de Limia.	
Os límites da zona son os que a continuación se relacionan:	
Norte: Parroquia de Chamusiños, pertencente ó concello de Trasmiras.	
Sur: Parroquia de Lucenza, pertencente ó concello de Cualedro.	
Leste: Parroquias de Vilela e Vilar de Lebres, pertencentes ó concello de Cualedro e Trasmiras, respectivamente.	
Oeste: Parroquias de Garabelos e Niñodagua, pertencentes ó concello de Baltar.	
FONTE: Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Xefatura Provincial de Estructuras Agrarias de Ourense (1994).	

Cadro 3.- Concentración parcelaria da zona de Novas-Gudín

3.3. ACTORES

Consellería de Agricultura, Gandería e Montes da Xunta de Galicia; Partido Popular do concello de Xinzo de Limia (maioría); Partido Socialista do concello de Xinzo de Limia; Colectivo O galo de Antioquía; Colectivo ecoloxista MEL; propietarios de fincas concentradas ou por concentrar.

A devandita Consellería é a responsable da política da concentración, aínda que son copartícipes na decisión os mesmos propietarios de Xinzo, xa que estes son os peticionarios de que se concentren as súas propiedades.

3.4. CALENDARIO

■ CONCENTRACIÓN PARCELARIA REALIZADA:

	Hectáreas (ha)
Boado-Pidre	340
Damil	257
Ganade	715
Xinzo	1.278

Lamas	880
Parada de Ribeira	634
S. Pedro de Laroa	232
Solveira-P. Seca	570
Paredes	584
Lagoa de Antela	700
Fiestras	275
Moreiras	515
Morgade	235
Total	7.191

■ CONCENTRACIÓN PARCELARIA EN CURSO:

	Hectáreas (ha)
Zona de Cima de Ribeira	127,5626
Zona de Monte Boián e Damil	241,2659
Zona de Novas-Gudín	883,8600

O estudo que se presente a continuación refírese ó realizado ou previsto nestas tres zonas, e á visión retrospectiva que nos ofrece a concentración parcelaria xa efectuada en Xinzo de Limia.

4. COTAS SELECCIONADAS DO PROGRAMA

As zonas de Cima de Ribeira¹³, de Monte Boián e Damil¹⁴ e de Novás-Gudín¹⁵ forman un subprograma obxecto deste estudo e pertencen ó programa de concentración parcelaria que abrangue un total de 8360 ha, distribuídas entre os concellos de Baltar, Blancos, Calvos de Randín, A Porqueira, Rairiz de Veiga, Xunqueira de Ambía e o propio Xinzo de Limia.

Se temos en conta que a Lei de Concentración Parcelaria de Galicia de 1985 no seu artigo 1 contempla como obxectivo o promover e manter explotacións de dimensións e características axeitadas, estamos vendo que o obxectivo parece remitirse fundamentalmente ó aspecto cuantitativo e non cualitativo do espazo concentrado.

De feito, as concentracións parcelarias non teñen, polo momento, obriga de someterse a avaliación de impacto, aínda que sobre isto a Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural afirma ter feito estudos de impacto ambiental nalgúns zonas e de preparalos noutras; non obstante, o alcalde, en escrito de resposta á concelleira do grupo municipal do PSOE, Dª Alicia Rivas Noguera, recolle a petición desta de que se faga un estudo de impacto ambiental (a devandita petición da concelleira foi remitida á Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural, que contestou ó alcalde o 21 de febreiro de 1994 indicando que tal estudio sería abordado nos orzamentos de 1994 para o que se contrataría unha empresa especializada).

Neste sentido, e segundo a disposición adicional 2^a da Lei 4/1989 de 27 de marzo, amplíase a lista de actividades sometidas a avaliación de impacto ambiental contida no anexo 1 do Real Decreto Legislativo 1302/1986 de 28 de xuño, coa inclusión na mesma das transformacións de uso do solo que impliquen eliminación da cuberta vexetal arbustiva ou arbórea e supoñan risco potencial para as infraestruturas de interese xeral da nación e, en todo caso, cando estas transformacións afecten a superficies superiores a 100 ha. Así, o Ministerio de Obras Públicas, Transportes e Medio Ambiente (MOPTMA) prevé somete-la concentración parcelaria á análise de impacto ambiental, de acordo coa nova Lei de Avaliación de Impacto Ambiental.

Non obstante, a Lei de Protección Ambiental de Galicia de 1994¹⁶, no seu artigo 13, expón que "están sometidas ó procedemento de previa avaliación de incidencia ambiental tódalas actividades que figuren no nomenclátor que ó respecto se aprobe por decreto da Xunta de Galicia, así como aquelas outras que, non estando incluídas no mesmo, merezan a consideración de molestas, insalubres, nocivas ou perigosas, conforme ás seguintes definicións" e engade no seu punto c) "nocivas: as que polas mesmas causas poidan ocasionar danos á riqueza agrícola, forestal, pecuaria, faunística o piscícola".

Parece evidente que o devandito punto c) debería afectar ás concentracións parcelarias e non só porque supoñen unha transformación da paisaxe e da superficie agrícola útil senón porque, ademais, adoitan levar tamén consigo unha modificación no sistema de valores tradicionais e apegos da sociedade rural¹⁷. Na mesma liña, o artigo 4 da Lei de Protección Ambiental de Galicia de 1994 recolle como ámbitos de protección "o medio ambiente constituído pola poboación, a fauna, a flora, a diversidade xenética, o solo, o subsolo, a auga, o aire, o clima e a paisaxe, así como a súa interrelación entre os elementos antes mencionados, os recursos naturais e culturais, incluído o patrimonio arquitectónico e arqueolóxico, en canto poden ser obxecto de contaminación e deterioración por causas ambientais".

En todo caso, sería conveniente, 'aproveitando' que aínda non existe unha lei básica xeral estatal de medio ambiente, que canto antes se redacte e contemple de forma integradora, ademais da normativa ambiental da Unión Europea e da normativa relacionada coa idiosincrasia do noso país, as lagoas doutras normativas como é o caso das concentracións parcelarias.

5. ALGUNHAS REFLEXIÓNS SOBRE A AVALIACIÓN DA CONCENTRACIÓN PARCELARIA EN XINZO DE LIMIA

En tanto que a política relativa á concentración parcelaria de Xinzo de Limia logra implementarse en cada unha das tres zonas arriba mencionadas, conseguindo cando menos que se cumpra o obxectivo de amplíalas dimensións das terras, é dicir, que se teña cumprido o binomio obxectivos/resultados, daquela:

• *¿PODEMOS AFIRMAR POR ISTO QUE A INTERVENCIÓN PÚBLICA FOI UN ÉXITO?*

Antes de respondermos esta pregunta, observémoslos distintos pareceres, tendo en conta que cando se menciona 'concentración' na relación de pro/contra refírese a terreos que están por *debaixo* do concepto de 'unidade mínima de cultivo'. Considérase esta unidade como a extensión suficiente de cada parcela que permite levar a cabo as tarefas fundamentais de cultivo, utilizando os medios normais de produción e logrando un rendemento satisfactorio seguindo criterios de racionalidade técnica e económica:

As reformas dos anos 50 en España, levadas a cabo por Rafael Cavestañy, Ministro de Agricultura, coa Lei do 20 de decembro sobre concentración parcelaria, non só pretendía reducir los custos e aumentar la produción cambiando a man de obra escasa por capital introducindo a maquinaria no cultivo²² senón que tamén había un programa global para mellorar las zonas afectadas, tanto en infraestructuras como no asesoramento, creación de cooperativas, etc²³. Pero a situación do noso país na fin de 1994 non é a mesma e na actualidade hai unha elevada taxa de paro laboral e dende a Unión Europea aconséllase reducir la utilización de métodos de

A FAVOR DA CONCENTRACIÓN	CONTRA A CONCENTRACIÓN
<ul style="list-style-type: none"> — Aproveitamento único do solo. — Fonte única de recursos e de produción económica. — Maior produción, pero non diferenciada, o cal reduce as posibilidades das nosas rexións, en prezo de mercado, ante a competencia con outras rexións máis avanzadas¹⁸. — Economía dependente (tanto de sementes foráneas e praguicidas, como de subvencións). — Esgotamento de recursos a medio e/ou longo prazo. — Propensión ás pragas. — Contaminación por praguicidas. — Destrucción de flora e fauna autóctonas. — A concentración evita a dispersión e trata de agrupa-las terras de cada propietario, facilitándolle con iso o seu coidado. — En terreos xa concentrados e máis grandes pódese introducir a mecanización na agricultura¹⁹. — Alta eficacia productiva por hectárea e por unidade de traballo. — Monotonía de paisaxe. — Acceso directo a camiños. — Trazado de pistas e destrución da paisaxe. — Corta de árbores e, no caso da repoboación para produción, plantación non diversificada de árbores. — Maior risco e menor resistencia ós incendios. — A curto prazo, mantemento da poboación rural²¹. 	<ul style="list-style-type: none"> — Aproveitamento múltiple do solo. — Diversos aproveitamentos de recursos e fontes de produción económicas. — Menor produción, pero calidade dunha oferta diferenciada. — Economía autosostida. — Duración de recursos naturais a longo prazo. — Maior resistencia ás pragas. — Menor uso de praguicidas. — Conservación de flora e fauna autóctonas. Biodiversidade. — Terras dispersas, o que motiva o abandono de coidados por parte do agricultor, por non poder desprazarse a todas. — Nas terras pequenas resulta moi difícil introducir maquinaria para a explotación agraria. — Baixa eficacia productiva por hectárea e por unidade de traballo²⁰. — Diversidade de paisaxe. — Serventía. — Camiños tradicionais integrados na paisaxe. — Diversificación na produción da madeira. — Menor risco e maior resistencia ós incendios. — A curto prazo, diminución da demografía rural.

FONTE: María García Añón, 1994.

producción intensiva e a retirada de terras de cultivo. Hoxe en día, pode resultar máis rendible no mercado a calidade e a diversidade da oferta (compaxinados coa protección ambiental e o desenvolvemento sostible) cá superproducción (que con frecuencia arrasou o contorno). É tamén o mercado o que fixa os criterios de orientación e selección de actividades, as cales tenderían cara ó ideal do desenvolvemento sostible se conxugaran unha demanda realizada por consumidores concienciados ecoloxicamente e unha modernización que conxugara produtividade competitiva e diversidade. Así mesmo, é preciso forma-los traballadores do campo, informálos e mostrárlle-los procedementos de cultivo non agresivos para o medio. Pero estes obxectivos non son fáciles de conseguir no ámbito galego; de feito, en Xinzo de Limia, o individualismo fixo fracasalo cooperativismo campeño. Ademais, o galego non é moi partidario de asumir novas iniciativas económicas e procesos de actuación individual que producen unha falta de inserción no mercado e no complexo agroalimentario²⁴.

• *¿PODEMOS, DAQUELA, FIARNOS DUNS RESULTADOS SECTORIAIS, E ECONOMICAMENTE POSITIVOS A CURTO PRAZO, PERO QUE PRODUCEN EXTERNALIDADES AMBIENTAIS E NON ASEGURAN O SOSTEMENTO DOS RECURSOS?*

Aínda que a meirande parte dos propietarios aprobaron a realización da concentración parcelaria por razóns que van dende conseguir un camiño para o paso dos tractores ata unha maior cotización dos seus terreos ó reunirse pequenas e dispersas parcelas noutras máis grandes, existen en Xinzo de Limia colectivos que defenden que a concentración parcelaria —sen estaren en contra dela— foi realizada de forma absolutamente agresiva. Evidénciano as 'pistas' perforadas a unha profundidade insólita da superficie. En canto á alternativa ecoloxista, propón:

1) Obrigatoriedade de realizar avaliacións de impacto ambiental para as futuras concentracións e tamén estudos socioeconómicos serios e rigorosos sobre a súa viabilidade e rendibilidade, que teñan carácter vinculante.

2) Adopción de medidas preventivas e correctoras respecto da flora e da fauna co fin de conseguir esa calidade da paisaxe que se acon-

sella dende a Unión Europea, que, por outro lado, axudaría a potencia-lo agroturismo.

3) Prohibición da construción de pistas e outras obras ata que non se aproben as bases definitivas, medida importante para frear de entrada a especulación coas árbores autóctonas.

4) Aproveitamento dos camiños existentes, evitando un exceso de pistas.

5) Procurar que as lindes das novas parcelas coincidan, dentro do posible, coas sebes vexetais naturais e coas liñas de árbores primitivas, trazando así parcelas que non necesariamente sexan cuadrículadas e rectilíneas.

6) Valoración dos arboredos, aumentando a puntuación das terras que os posúan.

7) Respecta-los cursos da auga e non altera-las capas do solo con máquinas.

A devandita concentración debería estar acorde co desenvolvemento sostible e ser non só eficaz senón tamén eficiente, logrando os obxectivos previstos ó menor custo posible. Iso implica que non só se debe avaliar unha posible rendibilidade de cultivo senón que tamén se ten que ser respectuoso co contorno natural. Respecto a iso, o monocultivo da pataca (a pataca de Xinzo de Limia ten recoñecida a denominación de *producto galego de calidade*: 'pataca de Galicia')²⁵ non só fai a economía de Xinzo de Limia dependente dos prezos do mercado, senón que tamén está degradando cada vez máis o solo debido ó emprego masivo de fungicidas para evita-las pragas.

Pero non só é o enfrontamento entre a concepción do desenvolvemento sostible e o crecemento senón que tamén, á hora de avaliá-los resultados, hai que traballar coa dificultade dun control que se atopa na conxunción de, por un lado, unha racionalidade técnica que cuestiona se os fondos públicos foron utilizados de maneira apropiada, legal e eficiente e, por outro, unha racionalidade política que cuestiona se os fondos foron empregados seguindo as preocupacións dos parlamentarios, do goberno e dos cidadáns; estas dúas racionalidades non teñen por que concordar necesariamente nas súas esixencias.

Por outra parte, poñe-la atención principalmente nos resultados fai confuso considerar quen son os responsables dos mesmos: políticos, axencias ou funcionarios, pois, ademais dos casos nos que actuación supón un labor de conxunto, existen outros nos que pode necesitar-

se unha identificación máis precisa e, daquela, atopamos que na práctica, a miúdo, é difícil trazar unha fronteira entre o operacional e o político²⁶. Como di Lindblom²⁷, "todo o complexo e semioculto mundo da política, frecuentemente imposibilita a asignación de responsabilidades polo éxito ou polo fracaso nas políticas públicas".

Os resultados tamén estarán afectados polo grao de participación co que actuaran os mediadores, como asociación e público interesado, nas decisións públicas, por medio de negociación cos decisores políticos: o marco da democracia inclúe a pluralidade de puntos de vista heteroxéneos, que fará aumenta-los custos de decisión e de imposición.

En todo caso, a valoración da implementación dunha política pública determinada non pode estimarse de fracaso ou de éxito tan só porque cumprira os *obxectivos* que inicialmente se fixaran: é preciso, tamén, medir non só o grao de *eficacia* obtida (consegui-los obxectivos propostos) senón tamén o de *eficiencia* (os logros han darse co mínimo custo posible nos ámbitos medioambiental, social, económico e cultural), incorporando a este último concepto a avaliación das *externalidades* que puideran producirse e o grao de *perennidade* que se conservara do recurso natural afectado cara ó seu deleite por futuras xeracións dentro do marco do *desenvolvemento sostible* (cadro 4).

SEGUNDA PARTE

6. VALOR ECONÓMICO TOTAL²⁸

O valor dun ben, dentro das leis de mercado, está relacionado coa súa condición de 'escaseza' (ser un ben máis ou menos escaso) nun tempo determinado. Pero, ó falarmos de recursos naturais, enfrontámonos non só ó problema da escaseza dun produto cun ciclo de uso que pode terminar en si mesmo (imaxinemos unha paisaxe na que a súa maior utilidade sexa a contemplación da súa beleza) senón que nos atopamos ante uns bens cun ciclo que implica ó propio ciclo da vida e a outros ciclos de produción. Por outra parte, a estimación monetarista pode non corresponderse por completo co valor ecolóxico. Este último, contempla tódolos custos de utilización actual dun recurso, incluíndo a posibilidade do seu esgotamento se non se utiliza de maneira que garanta a súa *perennida-*

de, cuidando a súa reconstitución. A isto hai que engadir tódolos custos externos ligados á utilización dos recursos, contemplando os efectos negativos que non son internalizados; mesmo o simple feito de que perige a perennidade dun recurso entraña o risco de que xurdan custos externos. Cando o acceso ó ben é libre, non se adoitan ter en conta os custos externos nin os custos para o utilizador, polo que hai tendencia a abusar da súa utilización sobreexplotando o recurso.

A continuación, expónse a formulación do valor económico total como elemento de medición do valor dos recursos naturais, e que engade a novidade sobre os sistemas tradicionais de incorpora-lo valor de opción e o valor de existencia ó habitualmente manexado valor de consumo. Tódolos conceptos que a seguir se expresan son aplicables á valoración de recursos naturais 'sacrificados' na concentración parcelaria de Xinzo de Limia.

O Valor Económico Total (*VET*) dun recurso natural é de suma importancia para a avaliación do medio ambiente, xa que nos dá unha idea dos diferentes tipos de valores que se consideran para a protección e mellora dun ben ambiental. Está formado pola suma dos seguintes valores cos que conta o devandito recurso:

— Valor de consumo (*Vc*): É o seu valor como materia prima.

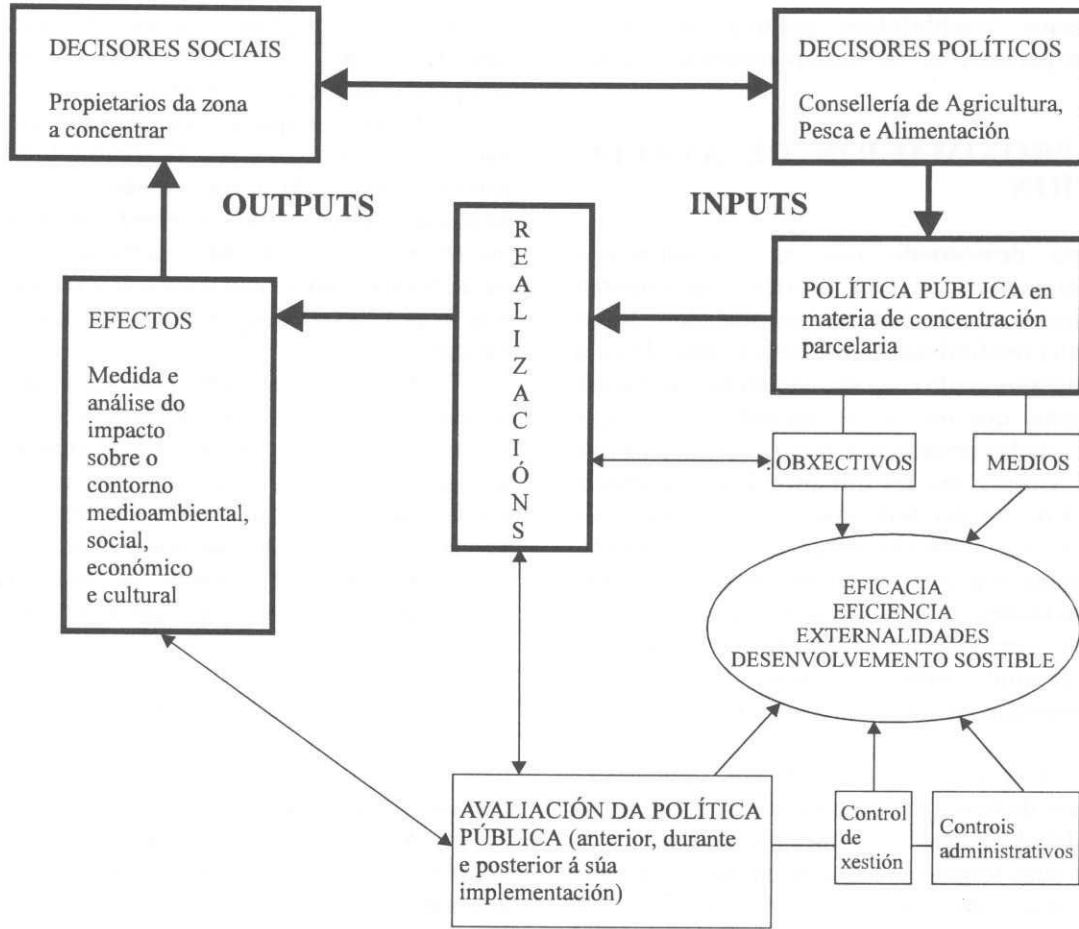
— Valor de opción (*Vo*): É o valor de conserva-la facultade de utilizar tal recurso no futuro, isto é, é o valor que se lle atribúe á posibilidade de utilizar un recurso no futuro, transmitido polas xeracións presentes ás vindeiras (para o cal debe estar garantida a súa perennidade) como 'valor patrimonial'²⁹, que poderá ser aproveitado ou non.

— Valor de existencia (*Ve*): É o valor do recurso polo simple feito de existir, independentemente de que sirva para algo (*Vc*) ou de que teña a posibilidade de facelo (*Vo*).

É dicir,

$$VET = Vc + Vo + Ve$$

O *VET* pode ser interesante cando se trata de tomar unha decisión, como por exemplo a de utilizar un recurso para dedicalo a espacio natural protexido, fronte a outro tipo de utilización. Trátase de facer un balance custos-benefi-

FONTE: María García Añón, 1994.

Cadro 4.- Proposta de esquema para a concentración parcelaria en Galicia

cios para ve-la súa viabilidade, que quedaría xustificada se:

$$Bu - Ct - Br > 0$$

onde,

- Bu* Beneficios derivados da utilización prevista.
- Ct* Custo da transformación necesaria para a nova utilización.
- Br* Beneficios relacionados coa existencia do espacio natural ó que habería que renunciar.

Bu e *Ct* son os termos que utilizaríamos considerando unicamente o interese privado pero, como na decisión se debe tamén ter en

conta un beneficio social, utilízase tamén este último termo *Br* que corresponde ós custos externos que, normalmente, son descoñecidos e que, de feito, debe estar medido por medio do *VET*, substituíndo na anterior expresión *Br* por *VET*:

$$Bu - Ct - VET > 0$$

É moi importante ter en conta que o *VET* pode ser maior cós valores de conservación considerados sobre valoracións de tipo recreativo. Non se debe ignorar nin minimizar los valores de opción nin os de existencia, que tamén entran no *VET*. A toma de decisión, á hora de ter en conta as preferencias no conxunto de opcións, contemplará intereses a 'longo prazo'

con menos 'rendibilidade política' pero acordos cos parámetros do desenvolvemento sostible.

7. APROXIMACIÓN DE AVALIACIÓN

Está demostrado que as concentracións parcelarias —e máxime en Galicia onde imperan as divisións minifundistas da propiedade— supoñen unha rendibilidade económica tanto de cara a considera-lo cultivo como tamén na valoración das terras, que non só se agrandan senón que tamén quedan próximas a novos camiños ós que poden acceder sen ter que atravesar por medio da leira do veciño, feito que ten provocado máis dun conflito. Non obstante, os supostos beneficios poden non compensar, se temos en conta as externalidades non desexadas que producen, cando o que podería ser un obxectivo axeitado —por exemplo, unha concentración parcelaria— impleméntase de forma incorrecta:

1) A concentración en Xinzo supuxo uns tres anos de baixa produción e deterioración da terra debido a que o campesiño, coñecedor de que as súas terras ían ser concentradas, deixaba de coidalas adecuadamente para 'non deixarlle ganancias a quen as recibira'.

2) É moi relativa a limitación da superficie mínima para levar a cabo unha concentración parcelaria, pois existen parcelas pequenas, por exemplo no Baixo Miño, que están moi por riba da marxe de rendibilidade e permiten uns ingresos importantes.

3) Non ten por que existir unha dicotomía case excluínte entre concentración ou conservación do medio: ámbalas dúas accións poden ser compatibles se a primeira se implementa acorde coa segunda.

4) Sen embargo, a concentración parcelaria en Limia realizouse cunha deforestación brutal, xa que as masas forestais non se valoraron neste proceso. Por outra parte, os mesmos propietarios das árbores aproveitan para vender árbores autóctonas, fundamentalmente carballo, e obter un beneficio antes de transferi-las súas terras.

5) As 'pistas' non teñen por que cruzar polo medio de fragas de vexetación autóctona, nin ser forzosamente rectas: trázanse así porque resulta máis cómodo para os enxeñeiros que levan a concentración a cabo. De feito, pódense atopar en Xinzo de Limia camiños tradicionais bastante

rectos, amplos e chans, capaces de permiti-lo paso de tractores, e que, en vez de ser aproveitados pola concentración, foron desestimados.

6) A pesar de que a concentración supón un aumento a curto prazo de rendibilidade no aproveitamento da terra, tamén é certo que propicia o monocultivo, con tódolos problemas que se derivan diso. Unha concentración realizada de forma inadecuada converte a busca dunha maior produtividade en inimiga da riqueza natural.

7) Abandono de terreos e diminución da poboación agraria: Ó ser un feito constatado o avellentamento da poboación e o abandono da actividade agraria, poderíanse cuestionar moitas concentracións que se están realizando, ou que se van realizar, e nas que non existe unha base social ou productiva capaz de rendibilizar e aproveita-los propios custos que a concentración supón.

8) En Xinzo de Limia non se levou a cabo unha planificación racional nin integradora nas zonas que se ían concentrar, nin tampouco se tivo en conta o seu entroncamento con outras institucións agrarias³⁵.

9) A devandita concentración non se uniu tampouco co desenvolvemento doutros sectores alternativos de produción capaces de potencia-lo medio rural. Os sistemas tradicionais de produción agrícola están fracasando na Unión Europea.

10) En todo caso, a concentración parcelaria en Xinzo foi levada a cabo sen ningunha sensibilidade ambiental, tanto por parte da Administración como por parte da meirande parte dos propietarios afectados. Os cursos de auga foron drasticamente canalizados e as árbores arrincadas de raíz para impedi-lo seu rebrote: todo iso buscando a produtividade do monocultivo da pataca, do cal se fixo dependente esta localidade (o que é contrario ó desenvolvemento sostible). Como consecuencia, existen zonas nas que a sobreexplotación esquilinou a calidade da terra e esta empobreceu, e xa nin sequera se emprega semente orixinaria, bastante degradada, e se recorre á compra de sementes vendidas por multinacionais estranxeiras e, polo tanto, alleas á terra onde se van sementar, o que non sempre as converte nas máis adecuadas para empregar.

11) Neste estudo de caso reúnense diversos 'poderes' enfrontados en conflito en distintas 'areas', aínda que atopamos que o sector de poboación interesado está máis motivado en

indicadores cuantitativos (de crecemento) que cualitativos (de desenvolvemento sostible).

8. XESTIÓN PÚBLICA ALTERNATIVA: AGRICULTURA E MEDIO AMBIENTE

No momento actual, tanto no ámbito internacional como nacional, trátase de potencia-la conservación e defensa do medio ambiente, no ámbito rural e na práctica agrícola, de acordo co desenvolvemento sostible, o que redunda en favor da preservación e recuperación dos propios valores rurais. A nivel estatal, o Ministerio de Agricultura, Pesca e Alimentación (MAPA) deseñou unha 'estratexia nacional para a conservación do medio natural, que comprende un conxunto programado de actuacións capaces de contabiliza-lo desenvolvemento equilibrado de zonas rurais coa conservación do contorno. Estes programas abarcan cuestións de urxente atención, como son: erosión e desertificación, racionalización e aforro no uso da auga, forestación, biodiversidade, degradación do medio rural producida pola actividade agraria e pesqueira.

Igualmente, o goberno español dedica unha parte dos Fondos de Cohesión á conservación do medio natural e, en concreto, 175.000 millóns de pesetas destínanse a programas de protección da cuberta vexetal³¹. Curiosamente, a concentración parcelaria de Xinzo de Limia e, en concreto, a construción de 'pistas' esaxeradamente amplas e en forte pendente, non só deforestou, senón que destruíu grandes cantidades de manto vexetal: atopámonos, pois, ante uns gastos de diñeiro público que se efectúan dúas veces, xa que primeiro se invisten en deforestar 'limpando' o campo para o trazado das 'pistas' e, despois, en intentar repara-lo dano causado, que con frecuencia é irreversible. Neste punto, existe unha evidente inmadurez de xestión, máxime cando témo-lo exemplo de países desenvolvidos que demostraron a rendibilidade económica na adopción de medidas ecolóxicas, que aventaxan sobre as medidas de países menos desenvolvidos con estándares de crecemento cuantitativo, pero non cualitativo³².

Tamén hai que ter en conta as enormes cantidades de diñeiro público que se destinan ás concentracións parcelarias, das cales un 23% procede do Estado, outro 23% fórnecio a Comunidade Autónoma de Galicia, e un 54% provén do Fondo Europeo de Orientación e de Garantía

Agraria (FEOGA). Estes fondos están pensados, precisamente, non só para adecua-lo desenvolvemento rural á competitividade do mercado senón tamén, para financiar proxectos de protección do medio ambiente en áreas onde estes poden ser complementarios con actividades agrarias tradicionais. Na mesma liña, a Política Agraria Común (PAC) potencia tamén proxectos preservadores do medio natural, ó mesmo tempo que estimula aspectos non agrarios da economía rural creando sectores que, como o turismo rural, fan compatible economía e medio ambiente³³. Incluso, pode resultar máis eficiente a axuda a través de fondos públicos ó ecoturismo, ou á artesanía tradicional —ou a calquera outra alternativa similar á oferta tradicional de produtos no mercado e que conserven a paisaxe dentro do marco do desenvolvemento sostible— ca ás compensacións para a retirada de terras de cultivo, pois o seu abandono tamén pode causar dano ó medio ambiente (para evitalo, habería que protexer estas superficies 'retiradas' con reforestacións ou outras medidas). Como di Carlos Tió, acerca do desenvolvemento de actividades complementarias no mundo rural no marco da modernización da agricultura, "non se debe establecer un sistema asistencial, senón facilita-la reconversión no uso dos recursos, ben cara a actividades con demanda real, basicamente a industria do ocio, ben cara a actividades que impliquen atender necesidades sociais non cubertas e para as que non existen suficientes recursos presupostarios na actualidade (...) como a conservación da natureza, reforestación, etc."³⁴.

Mais, para que estas alternativas se fagan realidade, é preciso informar e educar ó público interesado, de forma que atope incentivos para cambiar cara a actitudes 'ecolóxicas'. Así, Jeffrey A. McNeely expón que "cómpre estimular ós propietarios e usuarios das terras, distintos do Goberno, para que tomen medidas de conservación en nome da comunidade en xeral"³⁵.

NOTAS

1. Cito unicamente os que superaron o curso con diploma: Rafael Candel Portell, César Sellero Méndez, Ana Cebreiro Gómez, Mónica Chao Janeiro, Francisco Javier Márquez Cortizo, Julio Martínez Rodríguez, Olga Rivero Graña, Jose Carlos Pérez Poza.
2. O alcalde e os concelleiros do Partido Popular, á fronte do goberno do concello de Xinzo, cedé-

- ronno-la infraestrutura; en canto á cobertura económica, correu a cargo dos concelleiros do Partido Socialista, na oposición, da Asociación O Galo de Antioquía e do Movemento Ecoloxista da Limia (MEL).
3. Meny e Thoenig, 1992, pp. 194.
 4. Brundtland e outros, 1987, pp. A1-A2.
 5. CNUMAD, celebrada en Río de Xaneiro do 3 ó 14 de xuño de 1992, que tiña como obxectivo a cooperación a nivel mundial capaz de respectar os intereses de todos e protexe-la integridade do sistema ambiental e do desenvolvemento mundial. Baseada na Declaración da Conferencia das Nacións Unidas sobre o Medio Humano, aprobada en Estocolmo o 16 de xuño de 1972.
 6. — Comunidades Europeas (1992): *Tratado de la Unión Europea*.
— Comisión de las Comunidades Europeas (1992): *Gestión eficaz y sostenible de los recursos naturales : Resolución del Consejo de las Comunidades Europeas sobre un Programa comunitario de política y actuación en materia de medio ambiente y desarrollo sostenible*. Bruselas.
 7. — Inspección General de Servicios de la Administración Pública (1991): *Estudio DELPHI. La modernización de los procedimientos de actuación en la Administración Pública*. Madrid: Ministerio para las Administraciones Públicas.
— Inspección General de Servicios de la Administración Pública (1989): *Estudio DELPHI. La modernización de los procedimientos de actuación en la Administración Pública*, pp2-3. Madrid: Ministerio para las Administraciones Públicas.
— Tamén en Claver Farias, 1991, pp. 523-526.
 8. VV.AA. (1974): *Gran Enciclopedia Gallega*, Vol. 30, pp. 199-202. A Coruña.
 9. Lei de concentración parcelaria para Galicia, *Boletín Oficial do Parlamento de Galicia*, N.º. 452, do 19 de xullo de 1985 (Lei 10/85 de 14 agosto 1985. DOG N.º. 160 de 22 agosto 1985).
 10. Estudios del Noroeste, S.A. [consultor] (1993): *Bases definitivas de concentración parcelaria de la Zona de Cima de Ribeira (Xinzo de Limia-Ourense)*. Memoria, Anejos, Planos. Ourense: Xunta de Galicia. Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural. Servicio de Estructuras e Desenvolvemento Rural.
 11. Estudios del Noroeste [consultor] (1993): *Bases definitivas de concentración parcelaria de la Zona Monte Boian (Xinzo de Limia-Ourense)*. Memoria, Anejos, Planos. Ourense: Xunta de Galicia. Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural. Xefatura Provincial de Estructuras e Desenvolvemento Rural.
 12. Estudios del Noroeste [consultor] (1994): *Proyecto de concentración parcelaria de Cima de Ribeira (Xinzo de Limia-Ourense)*. Tomo I. Memoria, Anexos, Planos. Ourense: Xunta de Galicia. Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural. Servicio Provincial de Estructuras Agrarias.
 13. Galicia: Decreto 543/1990, do 20 de decembro, polo que se declara de utilidade pública e interese social a urxente execución da concentración parcelaria da zona de Cima de Ribeira (Xinzo de Limia-Ourense). DOG N.º. 5, do 8 de xaneiro de 1991.
 14. Galicia: Decreto 197/1991, do 30 de maio, polo que se declara de utilidade pública e interese social a urxente execución da concentración parcelaria da zona do monte Boián de San Pedro de Laroá e Damil (Xinzo de Limia-Ourense). DOG N.º. 110, do 11 de xuño de 1991.
 15. Galicia: Decreto 44/1993, do 19 de febreiro, polo que se declara de utilidade pública e interese social a urxente execución da concentración parcelaria da zona de Novás-Gudín (Xinzo de Limia-Ourense). DOG N.º. 40, do 1 de marzo de 1993.
 16. Galicia: Lei de protección ambiental de Galicia, *Boletín Oficial do Parlamento de Galicia*, N.º. 181, IV lexislatura, 19 de decembro de 1994.
 17. Liss, 1987, pp. 63.
 18. Precedo Ledo, 1993, p. 19.
 19. Esta mecanización supuxo tamén variación sobre o solo. Así, Chantada Acosta observou, en terreos xa concentrados, "unha diminución da superficie dedicada ós cereais de inverno en favor de cultivos con rendemento máis favorable para un aproveitamento agropecuario". Chantada Acosta, 1990, p. 179.
 20. Genovés, 1994, p. 176.
 21. Neste sentido, as axudas á agricultura, segundo a Lei de modernización, esíxenlle ó titular da explotación que sexa 'profesional' (a renda procedente da súa explotación deberá superar só o 25% da súa renda total), o cal supón rebaixar a esixencia da fórmula de 'agricultor principal' (a renda procedente da súa explotación será igual ou superior ó 50% da súa renda total), co que se amplía o colectivo de titulares beneficiados das

- axudas públicas. Barceló, Compés, García Álvarez-Coque, 1994, p. 116.
22. Bueno, 1978, p. 152.
 23. Liss, 1987, p. 43.
 24. Fernández, 1993, p. 353.
 25. Artigo 7 da Orde do 19 de setembro de 1989. *DOG*, N. 192, do 5 de outubro de 1989.
 26. OCDE, 1994, pp. 96-99.
 27. Lindblom, 1991, p. 57.
 28. Este tema, entre outros, foi tratado na miña tese de doutoramento 'cum laude', titulada *Análisis de parámetros internacionales para una política integradora en materia de medio ambiente*, dirixida por Dª Rosa Virós Galtier, catedrática de Ciencia Política, e lida en 1991 na Facultade de Ciencias Económicas e Empresariais da Universidade de Santiago de Compostela. Preséntase aquí un extracto dun dos temas tratados, que se atopa entre as páxinas 1084-1094, e que foi realizada na *Organización de Cooperación y de Desarrollo Económicos* (OCDE), en París, coa cooperación técnica e asesoramento dos Administradores Principais D. Gérard Dorin e D. Michel Potier, e a División de Medio Ambiente, dende 1988 a 1991.
 29. OCDE (1991): Réunion du Comité de l'Environnement au Niveau Ministeriel 30-31 janvier 1991. Document de Référence N. 2. Tarification des Ressources, p. 4. Paris.
 30. Franco García, 1992, p. 191.
 31. Genovés, 1994, pp. 180-182.
 32. É de destacar, incluso, a proposta dun 'dumping ecolóxico' fomentado por países con estándares ambientais avanzados e co que pretenden penalizar cun arancel compensatorio as importacións producidas en países con estándares ambientais baixos, ou ben conceder subsidios para que se respecten estándares ambientais máis estritos. Pérez Ribes, 1994.
 33. — Comisión das Comunidades Europeas (1992): *El futuro del mundo rural* 1993. Luxemburgo.
— Comisión de las Comunidades Europeas (1993): *Nuestro futuro agrario*. Luxemburgo.
 34. Tió, 1991, p. 90.
 35. McNeely, 1993, p. 199.
- Economía*, N. 700, (dec., 1991). Madrid: Secretaría de Estado de Comercio. Ministerio de Comercio y Turismo.
- AGUILAR, M.J.; ANDER-EGG, E. (1992): *Evaluación de servicios y programas sociales*. Madrid: Siglo XXI de España.
- ALVIRA MARTÍN, F.; LOZANO YERÓN, C. E OUTROS (1982): *La calidad de vida en España*. Madrid: Centro de Estudios de Ordenación del Territorio y Medio Ambiente (CEOTMA). (Serie Monografías, 17).
- AYUNTAMIENTO DE XINZO DE LIMIA (1985): *Plan General de Ordenación Urbana de Xinzo de Limia*. [Aprobado provisionalmente en Sesión Plenaria del 6 de marzo de 1985]. Xinzo de Limia (Ourense).
- "Balance y repercusiones de la Ronda Uruguay del GATT", *Información Comercial Española: Revista de Economía*, N. 734, (oct., 1994). Madrid: Secretaría de Estado de Comercio. Ministerio de Comercio y Turismo.
- BALLART, X. (1992): *¿Cómo evaluar programas y servicios públicos? Aproximación sistemática y estudios de caso*. Madrid: Ministerio para las Administraciones Públicas.
- BARCELÓ, L.V.; COMPÉS, R.; GARCÍA ÁLVAREZ-COQUE, J.M. (1994): "Política agraria en el 'día después'", *Información Comercial española*, N. 734, p. 116, (oct., 1994).
- BARNEY, G.O. (1982): *El mundo en el año 2000. En los albores del siglo XXI. Informe técnico / Informe preparado polo Consejo sobre la Calidad Ambiental y el Departamento de Estado*. Madrid: Tecnos.
- BAUMOL, W.; OATES, W. (1982): *La teoría de la política económica del medio ambiente*. Barcelona: Antoni Bosch.
- BELLOCH MARQUÉS, V.; MIGUEL GARCÍA, P. DE (1979): *Estudio comparado de la organización administrativa del medio ambiente*. Madrid: MOPU-CIMA.
- BIFANI, P. (1984): *Desarrollo y medio ambiente*. Madrid: MOPU. Servicio de Publicaciones.
- BOIX, C. (1991): "Promesas y límites del Policy Analysis en Estados Unidos", *Documentación Administrativa, Políticas Públicas y Organización Administrativa*, (oct. 90-mar. 91). Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública.
- BOSQUET, M. (1976): *Ecología e política*. Lisboa: Noticias.
- BRAUD, PH. (1992): *La Vie Politique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- BRUNDTLAND, G.H. E OUTROS (1987): *Our Common*

BIBLIOGRAFÍA

- "2500 empresas gallegas y 200 del Norte de Portugal", *El Correo Gallego*, N. 3 (1993). Santiago de Compostela.
- "Agricultura en la Ronda Uruguay del GATT, La", *Información Comercial Española: Revista de*

- Future*, pp. A1-A2. World Commission on Environment and Development.
- BRUNDTLAND, G.H. E OUTROS (1987): *Nuestro futuro común*. 1ª ed., 1ª reimp. Madrid: Alianza Editorial. MOPU. Dirección del Medio Ambiente.
- BUENO, M. (1978): "La reforma de las estructuras agrarias en las zonas de pequeña y mediana propiedad en España", *Agricultura y Sociedad*, (abr.-jun., 1978).
- CABO ALONSO, A. (1980): "Estado de la concentración parcelaria en España", *Estudios Geográficos*. Madrid: CSIC. Instituto Juan Sebastián Elcano.
- CASTORIADIS, C.; COHN-BENDIT, D. (1981): *De l'Ecologie à l'Autonomie*. Paris: Seuil.
- CHANTADA ACOSTA, X.R. (1989): *A paisaxe agraria na Galicia Noroccidental (Evolución recente dos aproveitamentos do chan)*. Sada (A Coruña): Edicións do Castro.
- CLAVER FARIAS, I. [coord.] (1991): *Guía para la elaboración de estudios del medio físico. Contenido y metodología*. Madrid: Ministerio de Obras Públicas y Transportes.
- CODDINGTON, A.; OPSCHOOR, H.; PEARCE, D. (1973): "Límites del análisis costes-beneficios aplicado a los programas que inciden en el Medio Ambiente", en Beckerman, Wilfred e outros: *Problemas de Economía del medio ambiente*. OCDE. Madrid: Instituto de Desarrollo Económico. (Publicaciones de la Escuela Nacional de Administración Pública).
- COMISIÓN MUNDIAL DEL MEDIO AMBIENTE Y DEL DESARROLLO (1989): *Nuestro futuro común*. Madrid: Alianza.
- COMUNIDADES EUROPEAS (1992): *Tratado de la Unión Europea*.
- COMISSÃO DAS COMUNIDADES EUROPEIAS (1987): *A política agrícola comum e a sua reforma*. Luxembourg: Serviço das Publicações Oficiais das Comunidades Europeias.
- COMISIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS (1989): *Una política agraria común para los años noventa*. Luxemburgo: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.
- COMISIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS (1990): *Política de medio ambiente en la Comunidad Europea*. Luxemburgo: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.
- COMISIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS (1992): *El futuro del mundo rural*. Luxemburgo: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.
- COMISIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS (1993): *Nuestro futuro agrario*. Luxemburgo.
- COMISIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS (1992): *Gestión eficaz y sostenible de los recursos naturales: Resolución del Consejo de las Comunidades Europeas sobre un Programa comunitario de política y actuación en materia de medio ambiente y desarrollo sostenible*. Bruselas.
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1992): "Summary of the Report by the Commission of the European Communities to the Earth Summit", *The United Nations Conference on Environment and Development* (Rio de Janeiro, 1992). Brussels: The Commission of the European Communities.
- COMMISSION DES COMMUNAUTÉS EUROPÉENNES (1992): *L'Etat de l'Environnement dans la Communauté Européenne*.
- CORONA RAMÓN, J.F.; MENDUIÑA SAGRADO, A. (1987): *Una introducción a la teoría de la decisión pública ('Public Choice')*. Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública.
- COTARELO, R. (1990): *Del estado del bienestar al estado del malestar (La Crisis del Estado Social y el Problema de Legitimidad)*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- DESHERCA INGENIEROS (1994): *Bases provisionales de concentración parcelaria de la Zona de Novas-Gudín (Xinzo de Limia-Ourense)*. Ourense: Xunta de Galicia. Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural. Xefatura Provincial de Estructuras Agrarias.
- DUMONT, R. (1974): *Utopía o muerte. El fin de la sociedad del despilfarro*. Caracas: Monte Ávila. Tit. orix.: L'Utopie ou la Mort!
- "Espacios naturales protegidos", *El Campo*, N. 128. (1993). Bilbao: Banco Bilbao Vizcaya.
- ESTEBAN ALONSO, A. DE; ALVIRA MARTÍN, F. [coord.] (1982): *Sociología y medio ambiente*. Madrid: Centro de Estudios de Ordenación del Territorio y Medio Ambiente (CEOTMA). Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. (Serie Monografías, 12).
- ESTUDIOS DEL NOROESTE, S.A. [consultor] (1993): *Bases definitivas de concentración parcelaria de la Zona de Cima de Ribeira (Xinzo de Limia-Ourense)*. Memoria, Anejos, Planos. Ourense: Xunta de Galicia. Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural. Servicio de Estructuras e Desenvolvemento Rural.
- ESTUDIOS DEL NOROESTE [consultor] (1994): *Proyecto de concentración parcelaria de Cima de Ribeira (Xinzo de Limia-Ourense)*. Tomo I. Memoria,

- Anexos, Planos*. Ourense: Xunta de Galicia. Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural. Servicio Provincial de Estructuras Agrarias.
- ESTUDIOS DEL NOROESTE [consultor] (1993): *Bases definitivas de concentración parcelaria de la Zona Monte Boian (Xinzo de Limia-Ourense)*. Memoria, *Anejos, Planos*. Ourense: Xunta de Galicia. Consellería de Agricultura, Gandería e Montes. Dirección Xeral de Estructuras e Desenvolvemento Rural. Xefatura Provincial de Estructuras e Desenvolvemento Rural.
- FARIÑA JAMARDO, X. (1993): *Os concellos galegos. Parte especial. Tomo X (Val do Dubra-Zas)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de La Maza.
- FERNÁNDEZ, G. (1993): *Economía agraria gallega. Modernización y convergencia con la CE*. Ourense: Cooperativas Orensanas COREN.
- FOLCH I GUILLÉN, R. (1977): *Sobre ecologismo y ecología aplicada*. Barcelona: Ketres.
- FRANCO GARCÍA, J.M. (1992): *Autonomía, agricultura e desenrolo de Galicia*. Santiago: Coordinadas.
- FRIEDMAN, J. (1991): *Planificación en el ámbito público*. Madrid: Ministerio para las Administraciones Públicas.
- GALÁN MATEOS, F. (1991): *O cultivo da pataca na Limia*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- "Galicia", *El Campo*, N. 127 (1993). Bilbao: Banco Bilbao Vizcaya.
- GALICIA [Decreto de execución da concentración parcelaria da zona de Cima de Ribeira. 1990]. Decreto 543/1990, do 20 de decembro, polo que se declara de utilidade pública e interese social a urxente execución da concentración parcelaria da zona de Cima de Ribeira (Xinzo de Limia-Ourense), *DOG*, N. 5, (8 xaneiro 1991).
- GALICIA [Decreto de execución da concentración parcelaria da zona de Monte Boián de San Pedro de Laroá e Damil. 1991] Decreto 197/1991, do 30 de maio, polo que se declara de utilidade pública e interese social a urxente execución da concentración parcelaria da zona de Monte Boián de San Pedro de Laroá e Damil (Xinzo de Limia-Ourense), *DOG*, N. 110, (11 xuño 1991).
- GALICIA [Decreto de execución da concentración parcelaria da zona de Novás-Gudín. 1993]. Decreto 44/1993, do 19 de febreiro, polo que se declara de utilidade pública e interese social a urxente execución da concentración parcelaria da zona de Novás-Gudín (Xinzo de Limia-Ourense), *DOG*, N. 40, (1 marzo 1993).
- GALICIA [Estatuto de Autonomía. 1981]. Ley Orgánica 1/81, de 6 abril de 1981 (Jefatura del Estado). Estatuto de Autonomía de Galicia, *BOE*, N. 101, (28 abril 1981).
- GALICIA [Lei de Concentración Parcelaria. 1985]. Lei 10/85, de 14 de agosto de 1985, de Concentración Parcelaria para Galicia, *DOG*, N. 160, (22 agosto 1985).
- GALICIA [Regulamento da denominación Producto Galego de Calidade]. Orden de 19 de setembro de 1989 pola que se aproba o Regulamento da denominación Producto Galego de Calidade: 'Pataca de Galicia', *DOG*, N. 192, (5 outubro 1989).
- GARCÍA AÑÓN, M. (1988): "Algunos aspectos económicos y jurídicos de la política medioambiental", *Dársena*, N.º. 0. A Coruña: Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- GARCÍA AÑÓN, M. (1990): "El papel de las ecotecnologías en las políticas medioambientales", en Koniecki, Dieter e outros: "Reflexiones sobre el Medio Ambiente", *Documentos y Estudios*, N. 67. Madrid: Fundación Friedrich Ebert.
- GARCÍA AÑÓN, M. (1992): "Los impuestos medioambientales", *Anuario El Correo Gallego 1992*. Santiago de Compostela: Celta.
- GARCÍA AÑÓN, M. (1992): "Las barreras de las empresas ante la adopción de instrumentos económicos en materia de medio ambiente (ecoimpuestos)", *Empresa y Ciencia Política*. Madrid: Instituto de Recursos Humanos de la Universidad Complutense.
- GARCÍA AÑÓN, M. [coord.] (1992): *Políticas públicas do medio ambiente e calidade de vida*. Santiago: Fundación Universitaria de Cultura Coordinadas.
- GARCÍA AÑÓN, M. (1992): "Política de medio ambiente: Instrumentos políticos e económicos para unha política integradora en materia medioambiental", *Revista Galega de Economía*, Vol 1. N. 1.
- GARCÍA AÑÓN, M. (1993): "Eficiencia e ineficiencia de las políticas públicas del medio ambiente. Especial referencia a España y Brasil", *Primer Congreso Iberoamericano de Ciencia Política* (Santiago de Chile, 27-29 septiembre 1993). Organización Iberoamericana de Ciencia Política.
- GARCÍA AÑÓN, M. (1993): "Decisión política para la implantación del principio utilizador-pagador en el marco del desarrollo sostenible", *Perspectiva Social*. Barcelona: ICESB.
- GARCÍA AÑÓN, M. (1993): "Contradicciones entre los nuevos paradigmas y la voluntad política para resolver problemas actuales", *Sociedades en la Encrucijada*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

- GARCÍA AÑÓN, M. (1993): "Toma de decisión política sobre proxectos con incidencia no medio ambiente. Avaliación de programas públicos: Referencia ó municipio de Cerceda", *Revista Galega de Economía*, Vol. 2, N. 2.
- GENOVÉS, J.C. (1994): "Modernización de la agricultura", *Papeles de Economía Española*, N. 60/61.
- GIANNINI, M.S. (1991): *El poder público. Estados y administraciones Públicas*. Madrid: Civitas.
- GISCARD D'ESTAING, A. (1991): *La Gestion Publique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- GONZÁLEZ HABA, V.M. (1975): "La administración francesa y la prensa", *Documentación Administrativa*, N. 165, (may.-jun., 1975).
- GONZÁLEZ LAXE, F. [coord.] (1992): *Estructura económica de Galicia*. Madrid: Espasa Calpe.
- GOUGH, I. (1982): *Economía política del estado del bienestar*. Madrid: H. Blume.
- GRÉMION, C.; CROZIER, M. (1974): *Où va l'Administration Française*. Paris: Les Editions d'Organisation.
- GRUPE DE VÉZELAY: *L'Enjeu des Risques Planétaires. De la Réflexion à l'Action*.
- HARBERGER, A.C. (1973): *Evaluación de proyectos*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales. Tit. orix.: Project Evaluation. (Collected Papers, 1972).
- INSTITUTO GALEGO DE ESTATÍSTICA (1992): *Galicia en cifras. Anuario 1992*. Santiago e Compostela: Xunta de Galicia. Consellería de Economía e Facenda.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1993): *Censos de población y Viviendas 1991. Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población con especificación de sus núcleos. Orense*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- JIMÉNEZ HERRERO, L.M. (1979): "La perspectiva ecológica y su dimensión social", *Boletín Informativo del Medio Ambiente*, N. 9, (ene.-marz., 1979). CIMA-MOPU.
- JIMÉNEZ HERRERO, L.M. [coord.] E OUTROS (1992): *Economía y medio ambiente*. Madrid: Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. Centro de Estudios de Ordenación del Territorio y Medio Ambiente. (Serie Monografías, 7).
- KUHN, TH. (1962): *La estructura de las revoluciones científicas*.
- LECOMBER, R. (1977): *Crecimiento económico versus medio ambiente*. Barcelona: Vicens-Vives. (Colección Macmillan Vicens-Vives de Economía). Tit. orix.: Economic Growth versus the Environment. (1976).
- LEROY, J.P. (1992): "Modelo de desenvolvemento: Mudança Real ou Adaptação?", *Proposta*, N. 53, Ano XVI, (maio).
- LINDBLOM, CH.E. (1991): *El proceso de elaboración de políticas públicas*. Madrid: Ministerio para las Administraciones Públicas.
- LISS, C.CH. (1987): "Evolución y estado actual de la concentración parcelaria en España", *Revista de Estudios Agro-Sociales*, 139, (ene.-marz.).
- MACNEILL, J.; WINSEMIUS, P.; YAKUSHIJI, T. (1992): *Para Além da Interdependência. A Relação Entre a Economia Mundial e a Ecologia da Terra*. Rio de Janeiro: Jorge Zahar.
- MARTÍN MATEO, R. (1994): *Nuevos instrumentos para la tutela ambiental*. Madrid: Trivium.
- MCNEELY, J.A. (1993): "Los espacios protegidos y la biodiversidad: Un nuevo paradigma para el siglo XXI", *El Campo*, (abr.-jun., 1993), pp. 183-200.
- MEADOWS, D.H.; MEADOWS, D.L. E OUTROS (1972): *Los límites del crecimiento. Informe al Club de Roma sobre el predicamento de la humanidad*. México D.F.: Fondo de Cultura Económica.
- MENY, Y.; THOENIG, J.CL. (1992): *Las políticas públicas*. Madrid: Ariel.
- MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN (1993): *Agriculturas y políticas agrarias en el sur de Europa*. Madrid.
- MINISTERIO DO PLANEAMENTO E DA ADMINISTRAÇÃO DO TERRITORIO. INSTITUTO NACIONAL DO AMBIENTE (1987): "Ambiente e medio rural", *Conferencias de Lisboa*. (Lisboa).
- NACIONES UNIDAS (1992): *Conferencia de las Naciones Unidas sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo. Adopción de Acuerdos sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo. Programa 21*. A/CONF 151/4 (Part. I) 22 de abril de 1992. A/CONF 151/4 (Part. II) 1 de mayo de 1992. A/CONF 151/4 (Part. III) 24 de abril de 1992. A/CONF 151/4 (Part. IV) 27 de abril de 1992. Río de Xaneiro, 3-14 de xuño.
- NACIONES UNIDAS (1992): *Conferencia de las Naciones Unidas sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo. Adopción de Acuerdos sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo. Declaración Autorizada, sin Fuerza Jurídica Obligatoria, de Principios para un Consenso Mundial Respecto de la Ordenación, la Conservación y el Desarrollo Sostenible de los Bosques de todo Tipo*. A/CONF.151/6. 21 de abril de 1992. Río de Xaneiro, 3-14 de xuño.
- NACIONES UNIDAS (1992): *Conferencia de las Naciones Unidas sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo. Adopción de Acuerdos sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo. Declaración de Río sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo*. A/CONF.

- 151/5/Rev.1. 13 de xuño de 1992. Río de Xaneiro, 3-14 de xuño de 1992.
- Observateur de l'OCDE, L'*, N. 171, (Ago.-set., 1991).
- OCDE (1994): *PUMA Gestion Publique. Études Hors Série 1994 N° 3. La Gestion des Performances dans l'Administration: Mesure des Performances et Gestion Axée sur les Resultats*. Paris.
- PARADA, R. (1992): *Derecho administrativo. Organización y empleo público*. Madrid: Marcial Pons.
- PARAMES MONTENEGRO, C. (1988): *Introducción al management, un nuevo enfoque de la Administración pública*. Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública. (Colección Manuales).
- PEARCE, D.W. (1973): *Análisis coste-beneficio*. Barcelona: Vicens-Vives. Tit. orix.: Cost-Benefit Analysis. (1971).
- PEARCE, D.W.; MARKANDYA, A. (1989): *L'Evaluation Monétaire des Avantages des Politiques de l'Environnement*. Paris: OCDE.
- PÉREZ RIBES, M. (1994): "El GATT después de Marrakech: La nueva agenda de la política comercial", *Información Comercial Española*, N. 634, (oct., 1994).
- "Políticas públicas y organización administrativa", *Documentación Administrativa*, N. 224-225, (oct. 1990-mar. 1991). Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública.
- PRECEDO LEDO, A. (1993): "El nuevo modelo de desarrollo para las áreas rurales", *El Campo*, pp. 9-27, (ene.-mar., 1993). Bilbao: Banco Bilbao-Vizcaya.
- PRONK, J.; HAQ, N. (1992): *Desarrollo sostenible. Del concepto a la acción. El informe de La Haya*. New York: Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo.
- PUENTE FERNÁNDEZ, L. DE LA (1985): "A incidencia da política agraria no proceso de transformación do agro: A Limia", *I Caderno de Xeografía / Sociedade Galega de Xeografía*, pp. 57-70. A Coruña: Edicións do Castro.
- QUADE, E.S. (1989): *Análisis de formación de decisiones políticas*. Madrid: Ministerio de Economía y Hacienda. Instituto de Estudios Fiscales.
- "Reforma de la PAC y Política Agraria no Co mún", *Información Comercial Española: Revista de Economía*, N. 720-721, (agosto-setembro 1993). Madrid: Secretaría de Estado de Comercio. Ministerio de Comercio y Turismo.
- RODRÍGUEZ GALDO, M.X.; PIS SÁNCHEZ, E.; COSTA CAMPÍ, M.T. [dir.] (1992): *Evaluación del potencial de desarrollo endógeno de Galicia*. Santiago: Instituto Universitario de Estudios e Desenvolvemento de Galicia (IDEGA). Centre d'Estudis de Planificació (CEP). Xunta de Galicia. Consellería de Economía e Facenda. (Textos Económicos).
- SANTO, V.M.; VERRIER, P.E. (1993): *Le Management Public*. Paris: Presses Universitaires de France.
- "Sector agrario, bajo el signo de la incertidumbre", *Papeles de Economía Española*, N. 60-61, (1994). Madrid: Fundación Fondo para la Investigación Económica y Social.
- SUBIRATS HUMET, J. (1992): *Análisis de políticas públicas y eficacia de la Administración*. Madrid: Ministerio para las Administraciones Públicas.
- TÍO, C. (1991): "Reforma de la PAC y su impacto a nivel sectorial en España", *Información Comercial Española*, 700, (dec., 1991).
- UNESCO (1988): *El hombre pertenece a la Tierra*. Madrid: Secretaría General Técnica. Centro de Publicaciones. Ministerio de Obras Públicas y Transportes. Tit. orix.: Man Belongs to the Earth. (1988).
- VV.AA. (1974): *Gran Enciclopedia Gallega*, Vol. 30, pp. 199-202. A Coruña.
- WHITMAN, W. (1965): *Las etapas del crecimiento económico*. México: Fondo de Cultura Económica. Tit.orix.: The Stages of Economic Growth. (1952).
- XUNTA DE GALICIA (1989): *Mapa escolar de Galicia*. Pontevedra: Xunta de Galicia. Consellería de Educación e Ordenación Universitaria. Secretaría Xeral Técnica. Subdirección Xeral de Planificación.